Úspěšnost a selhání ve vězeňských programech[1]

MARTINA NOVOPACKÁ[2]
ZUZANA PODANÁ
JIŘÍ BURIÁNEK
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

VÁCLAV JIŘIČKA
JINDŘICH HŮRKA
MICHAL PETRAS
Vězeňská služba České republiky

Attrition and Successful Completion in Prison-Based Treatment Programs

Abstract: Early dropout and low success rates in prison-based treatment programs are prevalent issues in correctional settings. This study investigates the influence of individual pre-program characteristics and program-level factors on treatment attrition (examining a sample of 132 offenders) and treatment success (analyzing a sample of 575 offenders) in risk-oriented offender treatment programs (ROOT) implemented in prison. The regression model results reveal that higher treatment success rates are associated with lower scores in family history and employment risk scales, as well as female gender. Conversely, early dropout is linked to male gender, lower education levels, increased scores in risk assessment scales, and higher incidence of criminal records. When motivation and treatment engagement variables are introduced into the success and dropout models, the impact of pre-program factors diminishes, and these new variables emerge as the most potent predictors of both success and failure in correctional programs. The findings underscore the significance of treatment engagement and motivation, highlighting their implications for treatment planning and future research in the area of correctional rehabilitation.

Keywords: offender treatment, treatment attrition, dynamic risk factors, engagement

[1] Tato studie vznikla v rámci projektu „Předpoklady úspěšnosti a selhávání odsouzených zařazovaných do vězeňských programů cílených na snižování rizik (ROOT `20)“ (TL03000532), který je spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu Éta.
[2] Případnou korespondenci zasílejte na e-mailovou adresu: mnovopacka@iksp.justice.cz.

© Česká kriminologická společnost

Úvod

Každý rok opustí české věznice velký počet odsouzených, přičemž dle dostupných statistik se dvě třetiny z nich do výkonu trestu navrátí (Statistická ročenka Vězeňské služby 2021, 2022). Vysoký počet odsouzených ve věznicích a nechvalná data o jejich recidivě volají po efektivní nápravě v rámci pobytu ve vězení. Za tímto účelem byly zavedeny a jsou zaváděny různé cílené penitenciární aktivity, programy a intervence (Drápal et al., 2021).

V českém prostředí byla do roku 1989 odborná práce s odsouzenými nazývána jako resocializační programy či resocializační působení, třebaže se jednalo spíše o pouhé aktivity, které nebyly nijak legislativně zakotveny (tamtéž). V roce 1994 se v českém právním řádu poprvé objevil termín resocializační programy.[3] Pracovní, vzdělávací, speciální výchovné, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů dostaly souhrnný název *program zacházení*.[4] Do české legislativy byl následně program zacházení zaveden v roce 2000 zákonem o výkonu trestu odnětí svobody. Od roku 2005 do současnosti vznikají ve Vězeňské službě strukturované a cílené programy, tzv. standardizované programy, které mají vlastní proces vzniku, pilotování, implementace a evaluace.[5]

Cílem odborného zacházení s vězněnými osobami je snížení kriminogenních rizik a v důsledku toho snížení recidivy pachatelů (Drápal et al., 2021). Vězeňské programy by měly poskytnout odsouzeným nástroje a dovednosti potřebné k tomu, aby po propuštění z výkonu trestu mohli vést soběstačný a zákonný život (Blomberg et al., 2011). Navíc jsou spojovány například s vyšší šancí na úspěšné zařazení do pracovního procesu po opuštění výkonu trestu (Davis, 2013; Kim & Clark, 2013) či s vyšším sebevědomím a touhou po pozitivní změně (Behan, 2014; Erisman & Contardo, 2005). Jako nejefektivnější se v zacházení s odsouzenými osvědčuje následování tzv. RNR principů (*Risk-Need-Responsivity*; Andrews & Bonta, 2010). Tyto principy navrhují, že intervence by měly být zaměřeny především na odsouzené s vyšší mírou rizikovosti, brát v úvahu jejich kriminogenní potřeby a schopnosti program úspěšně absolvovat (kognitivní schopnosti, motivace, osobnost atd.). Na základě těchto principů jsou koncipovány také české programy zacházení.

Aby bylo možné využívat jmenovaných benefitů vězeňských programů naplno, je třeba zajistit jejich úspěšné absolvování. Při hodnocení úspěšnosti intervencí s odsouzenými je proto v kriminologické literatuře obecně doporučováno zaměřit se na účastníky, kteří program z různých důvodů nedokončí (např. Carl et al., 2020; McMurran & Theodosi, 2007; Olver et al., 2011). Takových osob může být podle některých studií až kolem poloviny (např. Hamberger et al., 2000; McMurran & Theodosi, 2007; Wierzbicki & Pekarik, 1993). Dle metaanalýzy shrnující výsledky 114 studií programů pro pachatele (ve výkonu trestu i na svobodě) je průměrná míra

[3] Ustanovení § 9 vyhlášky č. 110/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu
[4] Ustanovení § 36 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu
[5] Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 13/2019

nedokončení programu 27 % (Olver et al., 2011). Pokud se zaměříme na výsledky jmenované metaanalýzy pouze za vězeňské programy, dostáváme podstatně nižší průměr účastníků, kteří program nedokončí, a to 20 %.[6]

Zahraniční studie, které se zabývají předčasným ukončením vězeňských programů, používají pro tento jev termíny jako „treatment-attrition" (např. Bosma et al., 2016; Fernández-Montalvo et al., 2015; Walters, 2004) nebo „treatment dropout" (např. Brunner et al., 2019; Hiller et al., 1999). Oba termíny se vztahují k situacím, kdy účastník program nedokončí. Pro účely tohoto textu a následujících analýz používáme termíny „selhání" nebo „selhávání" pro situace, kdy účastník nedokončí program, přičemž nebereme v úvahu situace, kdy byl program ukončen z objektivních důvodů (např. přesun do jiné věznice, úmrtí atd.). Úspěch v programu je pak definován jako dokončení celého programu (Bosma et al., 2016; Pelissier et al., 2003). Vedle toho se zkoumá míra úspěšnosti pomocí indikátorů, jako je zapojení účastníků do programu (např. Carl et al., 2020; Davidson, 2020; Drieschner & Verschuur, 2010) nebo míra dodržování jeho režimu (Brown et al., 1998; Hiller et al., 1999).

Vysoká míra selhávání v programech může vypovídat o neefektivním zařazování vězňů do programu či o mezerách v designu intervence, což může mít například ekonomické důsledky (Bosma et al., 2016; Listwan, 2009; McMurran & Theodosi, 2007). Některé studie navíc naznačují, že nedokončení programu může vést ke zvýšené pravděpodobnosti recidivy, a to nejen ve srovnání s osobami, které program dokončí (Hanson et al., 2004; Lockwood & Harris, 2015; Olver & Wong, 2009; Zanis et al., 2003), ale také ve srovnání s těmi, kteří se žádného programu nezúčastnili (McMurran & Theodosi, 2007). To by přitom znamenalo, že pro některé účastníky může být intervence kontraproduktivní. V neposlední řadě může mít nedokončení programu účastníků vliv na morálku terapeutické skupiny i na motivaci vězeňských terapeutů. (McMurran & Ward, 2010).

Rozpoznání těchto klíčových prvků může přinést nové možnosti pro přepracování strategií vězeňských programů, což by umožnilo efektivněji řešit rizika spojená s jednotlivými odsouzenými a lépe podporovat faktory, které jim pomáhají úspěšně programy dokončit.

Faktory, které ovlivňují úspěch a selhání ve vězeňských programech

Dostupné zahraniční studie jmenují řadu činitelů, které mohou mít pozitivní či negativní vliv na úspěšnost (resp. selhání) participanta v programu. Faktory lze rozdělit na dvě kategorie: *před-programové faktory*, které se vztahují k osobě odsouzeného (např. pohlaví, věk, zaměstnání, kriminální kariéra, stupeň rizikovosti, závislosti, rodinný stav), a *programové faktory*, které souvisí s programem jako takovým

[6] Nižší míra selhávání ve vězeňských programech je vysvětlována například tím, že vězeňské prostředí poskytuje menší škálu možností program opustit (McMurran & McCulloch, 2007).

(např. motivace k účasti na programu, zapojení do programu, dodržování programových pravidel, chování během programu).

Před-programové faktory

Nejspíše nejčastěji zmiňovaným prediktorem selhávání je **věk odsouzeného.** Napříč studiemi se ukazuje, že s rostoucím věkem se zvyšuje šance na úspěšné dokončení programu (Bosma et al., 2016; DeMaris, 1989; Hollin, 2005; Mosher & Phillips, 2006; Pelissier et al., 2003). Někteří tento efekt přisuzují vyšší motivaci u starších jedinců (Mosher & Phillips, 2006), jiní zase například tomu, že s rostoucím věkem roste smysl pro zodpovědnost a dodržování režimu programu (Hird et al., 1997). Řada studií však vztah mezi věkem a selháním v programu nepotvrdila (Konecky et al., 2016; Listwan, 2009; Loeb et al., 2015; Polaschek, 2010; Wormith & Olver, 2002). Co se týče **pohlaví,** ukazuje se, že ženy mají větší šanci na úspěch (Hiller et al., 1999; Roman et al., 2007). Například u drogově závislých se však objevují ženy jako náchylnější k předčasnému ukončení programu (Butzin et al., 2002; Pelissier et al., 2003; cf. Saum et al., 2001; Schiff & Terry, 1997). Nutno však dodat, že většina studií se zaměřuje pouze na odsouzené muže.

Diskutovanými prediktory jsou také **kriminální kariéra** a **délka pobytu ve vězení**. Neúspešní účastníci se rekrutují ve větší míře z řad recidivistů, zatímco úspešní účastníci jsou spíše prvopachateli (Babcock & Steiner, 1999; Berman, 2004; Brown et al., 1998; DeMaris, 1989). Vyšší počet záznamů v trestním rejstříku je spojován s vyšší šancí na selhání v programu (Geer et al., 2001; Hollin, 2005; McGrath et al., 2003; Nunes & Cortoni, 2008; Zanis et al., 2003). Zkoumána byla také závažnost a struktura kriminální kariéry. Pachatelé s kriminální historií obsahující závažnější trestné činy (Bosma et al., 2014; Browne et al., 1998; Mosher & Phillips, 2006) a obecně pachatelé s pestřejší kriminální historii (Geer et al., 2001; Nunes & Cortoni, 2008; Seager et al., 2004; Zanis et al., 2003) mají menší šanci program úspěšně dokončit. Stejně tak se prokazují jako méně úspěšní ti, již strávili nějaký čas ve vězení (Nunes & Cortoni, 2008; Seager et al., 2004) a v trestním rejstříku mají záznam již jako mladiství (Hiller et al., 1999). Nižší skóre na škálách **hodnocení rizik** odsouzeného povětšinou udává zvýšenou šanci na úspěšné dokončení programu (Bosma et al., 2014; De Leon et al., 2000; Hiller et al., 1999; Mcgrath et al., 2003; Nunes & Cortoni, 2008; Olver & Wong, 2009; Walters, 2004). Ne vždy je však tento prediktor potvrzen (Polaschek, 2010). V rámci kriminální historie se zkoumá také délka trestu či čas strávený ve výkonu trestu. Neúspěšní participanti strávili ve vězení více času než ti, kteří program dokončí, a odpykávají si delší trest (McGrath et al., 2003).

Pokud byl odsouzený před nástupem do výkonu trestu zaměstnán na plný pracovní úvazek, má větší šanci, že program úspěšně dokončí (Wormith & Olver, 2002). Neúspěšní účastníci jsou dle studií mnohdy **bez zaměstnání**[7] či bez stabilního zaměstnání (Brown et al., 1998; Cadsky et al., 1996; Geer et al., 2001; Hiller et al., 1999)

[7] Před nástupem do výkonu trestu nebyli zaměstnaní.

a vykazují spíše **nízké příjmy** (Babcock & Steiner, 1999). Na významu **rodinného stavu** pro úspěch v programech nepanuje shoda. Některé studie uvádí, že svobodní mají vyšší šanci selhání (Moore et al., 1999; Olver & Wong, 2009), jiné studie však vyšší míru neúspěchu evidují u sezdaných pachatelů (Walters, 2004; Wormith & Olver, 2002). Například ve studii McGrath a kol. (2003) pak vztah rodinného stavu odsouzeného a selháním v programu nebyl prokázán.

Význam je přikládán také **sociálnímu prostředí** v době před nástupem do výkonu trestu. Například pachatelé, kteří se přátelí s osobami vykazujícími nízký stupeň sociální konformity (Hiller et al., 1999) či osoby mající slabší komunitní zázemí (Butzin et al., 2002; Nunes & Cortoni, 2008; Wormith & Olver, 2002) mají dle studií nižší šanci program dokončit.

Úspěšní participanti intervenčních programů se často vyznačují **vyšším stupněm vzdělanosti**. Nižší míra vzdělání je asociována s neúspěchem pachatele v programu (Bosma et al., 2016; Geer et al., 2001; Listwan, 2009; McGrath et al., 2003; Olver & Wong, 2009; Wormith & Olver, 2002). Nejednoznačným faktorem je však v této souvislosti počet let strávených ve vzdělávací instituci. Některé studie poukazují na to, že větší počet let strávených ve škole může souviset s úspěchem v programech (Geer et al., 2001; Pelissier et al., 2003), jiné však tento vztah spíše problematizují (DeMaris, 1989; Polaschek, 2010).

Podobná nejednoznačnost panuje při posuzování vlivu **zkušenosti se závislostí** na alkoholu a jiných návykových látkách. Někteří výzkumníci se kloní k názoru, že tato zkušenost může být rizikovým faktorem selhání v programu (Brown et al., 1998; Carl et al., 2020), jiní však tvrdí, že zkušenost se závislostí s nedokončením programu nekoreluje (Bosma et al., 2016; Hiller et al., 1999; Moore et al., 1999; Wormith & Olver, 2002). Některé studie považují za rizikové také faktory z **rodinné anamnézy** v dětství odsouzeného, jako je mladistvá delikvence, záškoláctví, agrese v dětství apod. (Craissati & Beech, 2001; Lang & Belenko, 2000).

Co se týče **osobnostních faktorů**, naději na úspěšné dokončení programu mají odsouzení, kteří se vyznačují racionálním a méně impulzivním chováním (McMurran & Theodosi, 2007). Neúspěšní účastníci mohou vykazovat vlastnosti, jako je nízká sebekontrola, nezodpovědnost či nízká produktivita (Rooney & Hanson, 2001), nestabilní životní styl (Cadsky et al., 1996; Rooney & Hanson, 2001), antisociální postoje (Gendreau et al., 1996; Kroner et al., 2014) či historie psychických problémů, jako jsou deprese či úzkosti (Hiller et al., 1999). Mezi další identifikované prediktory nedokončení programu lze zařadit kognitivní schopnosti pachatele, jako je inteligence (Gendreau et al., 1996) nebo potíže s koncentrací či pamětí (Hiller et al., 1999). Některé studie však asociaci mezi některými osobnostními faktory a selháním v programu nepotvrdily (např. Konecky et al., 2016).

Progamové faktory (motivace a zapojení)

Motivační faktor je významnou složkou zmíněného principu responsivity (McMurran & Ward, 2010). Vnitřní a vnější motivace pachatele se ve studiích opakovaně prokazuje jako prediktor úspěšnosti v programech. Pokud je motivace odsouzeného vyhodnocena jako vysoká, má vyšší šanci na úspěšné dokončení programu (Beyko & Wong, 2005; Carl et al., 2020; Latendresse, 2006; Olver et al., 2011). Některé studie dokazují vztah mezi dokočením programu a vnímáním vnějšího nátlaku, jako např. nátlak rodiny či hrozící trest (Hiller et al., 1999; Leukefeld & Tims, 1998). Jako silnější prediktor se však ukazuje vnitřní motivace (Beyko & Wong, 2005; Halimi et al., 2017; Zhao et al., 2019). Studie dodávají, že pokud participant nezůstává motivován v průběhu programu, má větší šanci, že jej předčasně ukončí (Miller & Rollnick, 2013; Pelissier et al., 2003). Vyšší motivace také může vést k vyšší míře zapojení pachatele do programových aktivit, což dále zvyšuje šance odsouzeného na úspěch v programu (Carl et al., 2020; Drieschner & Verschuur, 2010; Kaiser et al., 2022; Rosen et al., 2004; Zhao et al., 2019).

Zapojení pachatele do programových aktivit je dalším významným dynamickým faktorem, který může mít na případné selhání v programu vliv. Aktivní zapojení do programu se opakovaně ukazuje jako celkem silný prediktor úspěchu (Bosma et al., 2016; Carl et al., 2020; Drieschner & Verschuur, 2010; Kaiser et al., 2022; Kroner et al., 2014; Rosen et al., 2004). Neúspěšní participanti vězeňských programů se vyznačují vyšší mírou agresivního a jiného delikventního chování během účasti na programu (Brown et al., 1998; Hiller et al., 1999), negativními postoji k programu (Wormith & Olver, 2002) či například větším počtem absencí (Hird et al., 1997; Wormith & Olver, 2002).

V souhrnu lze konstatovat, že dosavadní zahraniční studie nabízí místy ambivalentní výsledky v testování prediktorů selhání či úspěšnosti v programech zacházení. Odlišnosti mohou být způsobeny především variabilitou populací, na které jsou studie zaměřeny (drogoví uživatelé, mládež, pachatelé sexuálně motivovaných trestných činů), designu intervence, země původu či v samotné definici selhání[8].

Celkově je možné z dosavadních poznatků shrnout, že pro úspěšné dokončení programu je třeba určitá konstelace osobnostních a programových faktorů. V českém prostředí však prozatím tyto charakteristiky nebyly systematicky zkoumány. Na datech sebraných v českých věznicích jsme se proto rozhodli otestovat, jak identifikované rizikové a protektivní faktory přispívají k míře úspěšnosti či k nedokončení programu v našich podmínkách.

[8] Některé studie výjimečně zahrnují do této kategorie také odsouzené, kteří program ukončili z objektivních důvodů (jako je předběžné propuštění, transfer do jiné věznice, smrt apod.) či ty, kteří do programu ani nenastoupili atd.

Výzkumný design

Studie se zaměřila na sběr dat o odsouzených, kteří v období 2021–2022 vstoupili do některého z vybraných programů, které cílí na snižování rizik (ROOT: *Risk-Oriented-Offender-Treatment*), a to ve dvou časových bodech: při vstupu do programu a na jeho konci (ať již standardním, nebo předčasném). Následně byly tyto informace propojeny s dalšími údaji o odsouzených z vězeňských informačních databází VIS[9] a SARPO[10]. Sebraná data umožňují analyzovat úspěch a selhání v programech ve vztahu k individuálním charakteristikám odsouzených. Do studie byly zahrnuty jak standardizované programy[11], tak specializovaná oddělení[12]. Seznam věznic a programů zapojených do studie uvádíme v Příloze.

V rámci šetření byly vytvořeny dva dotazníky, které byly určeny pro lektory v době studie aktuálně běžících vězeňských programů ROOT, kteří vyplňovali dotazník pro každého účastníka daného programu.

Vstupní dotazník byl vyplňován lektorem v době nástupu odsouzeného do daného programu. Informace o odsouzených lektoři v této fázi čerpali zejména ze svých znalostí, na základě nichž byl odsouzený zařazen do programu (nejčastěji se jednalo o osobní pohovor či motivační dopis odsouzeného). Vstupní dotazník se zaměřoval na následující oblasti: okolnosti vstupu do programu, motivace odsouzeného ke vstupu a aktivní účasti v programu, lektorův subjektivní odhad úspěchu v programu, programy absolvované v minulosti a doplňující komentáře lektora k danému účastníkovi a k průběhu programu obecně.

Výstupní dotazník byl vyplňován lektorem poté, co daný odsouzený ukončil svoji účast v programu. Výstupní dotazník se zaměřoval na následující oblasti: datum ukončení a jeho důvod (u předčasného ukončení, v jaké fázi byl program ukončen),

[9] Vězeňský informační systém.

[10] Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených (oficiální metoda pro zpracování komplexní zprávy o odsouzeném používaná od roku 2012).

[11] Standardizované programy jsou zpravidla tvořeny soubory na sebe navazujících modulů, které mají předem stanovený obsah, strukturu a časový průběh. Délka trvání takového programu je nejčastěji několik týdnů až měsíců. Obvykle (ne však nutně) probíhají v rámci uzavřených skupin, tedy se společným začátkem a společným koncem. Odsouzení do programu docházejí z různých oddílů ve věznici, po ukončení programu je skupina odsouzených rozpuštěna a proběhne sestavování nové skupiny. Standardizovaný program je koncipován tak, aby byl přenositelný z jedné věznice do druhé při zachování všech podmínek realizace. Na rozdíl od specializovaných oddílů není přímo vázán na poskytování psychoterapie.

[12] Specializovaná oddělení, od roku 2017 nazývaná „oddíly“, byla řadu let páteří specializovaného zacházení v českém vězeňství. Zavedla standardizované zacházení a operační manuály, v nichž jsou podrobně popsány postupy, kritéria výběru cílové skupiny, cíle a metody zacházení. Kopírují tak běžná civilní zařízení. Jedná se o samostatná oddělení, stavebně-technicky a často i personálně odlišená od zbylé části věznice. Délka terapie ve většině případů představuje 12 měsíců a zahrnuje 21 hodin speciálně-výchovných aktivit týdně. Základem jsou pravidelné ranní komunity, psychoterapie, ale také doprovodné terapeutické aktivity (dramaterapie, pocitové skupiny, čtení deníků, arteterapie a další), případně vzdělávání.

chování a zapojení odsouzeného do programu, lektorovo hodnocení efektu programu u dané osoby, doplňující komentáře lektora k danému účastníkovi a k průběhu programu obecně.

Měření selhání a úspěšnosti v programu (závisle proměnné)

Při snaze o identifikaci prediktorů úspěšnosti a selhávání v programech zacházení jsme konstruovali dvě proměnné indikující (ne)dokončení programu. První z nich sleduje **míru úspěšnosti** v programu (dále také jako úspěšnost). Základním ukazatelem hodnocení úspěšnosti absolvování programu je odpověď na otázku „Jak byste ohodnotil/a celkovou úspěšnost absolvování programu u tohoto odsouzeného?“. Další dvě otázky se také dotýkají hodnocení efektu programu, a to odhad lektora, že program u odsouzeného snížil kriminogenní rizika / riziko recidivy / přinesl pozitivní změnu a odhad lektora, jestli pozitivní efekt programu bude krátkodobý nebo dlouhodobý. Z těchto faktorů byl vytvořen souhrnný průměrový index úspěšnosti absolvování programu. Index úspěšnosti má rozsah škály 1-5 a je konstruován tak, že vyšší hodnoty značí vyšší úspěšnost.

Další závisle proměnná je pak mířená na **selhání** v programu. Jedná se o binární proměnnou, která rozlišuje mezi těmi, kdo program dokončili a těmi, kdo v něm selhali. Selhání vymezujeme jako vyloučení lektorem nebo ukončení samotným odsouzeným. Osoby, které nedokončily program z jiných důvodů, v tomto případě z analýzy vylučujeme.

Nezávisle proměnné

Pro účely analýzy jsme (v souladu s poznatky z uvedených studií a za spolupráce s Vězeňskou službou ČR) z vězeňských databází vyextrahovali socio-demografická data (pohlaví, věk, vzdělání, rodinný stav), informace o kriminální kariéře (recidiva, počet záznamů v rejstříku trestů, věk v době prvního odsouzení) a stupeň zabezpečení odsouzeného (vzhledem k architektuře programu máme k dispozici odsouzené ve věznici s ostrahou se středním a vysokým stupněm zabezpečení). Pro účely analýzy byly použity také tři škály rizik[13], které sledují přítomnost rizikových faktorů v oblastech osobnost[14], rodinná anamnéza[15] a zaměstnání[16] (škály dosahují hodnot 0-10).

[13] Škály rizik jsou konstruované v rámci nástroje SARPO.
[14] Jako například: nezájem o řádnou práci, obtíže s pravidly, násilné jednání, nerespektování autorit, vyhledávání rizik, asociace s antisociálními subkulturami, akceptace kriminálního chování, časté lhaní apod.
[15] Jako například: institucionální výchova, chybí rodinné zázemí, kriminální zátěž v rodině, mladistvý delikvent, agresivní projevy v dětství, časté lhaní v dětství, časté užívání alkoholu v dětství apod.
[16] Jako například: dlouhodobá nezaměstnanost, nízká využitelnost kvalifikace, dluhy a jiné závazky, zaměstnání související s trestnou činností apod.

Dále jsme testovali vztah motivace odsouzeného s tím, jak si v programu vedl. V rámci prospektivního šetření byli lektoři požádáni, aby před zahájením programu ohodnotili motivaci odsouzených na jedenáctibodové škále, a to co se týče (1) motivace ke vstupu do programu a (2) motivace k aktivnímu zapojení do programu (pracovat na změně).

Nakonec jsme testovali vliv reálného chování odsouzeného během programu (dále také jako zapojení), a to ve dvou úrovních: (1) Do jaké míry odsouzený dodržoval režim programu a (2) do jaké míry se zapojoval do obsahové (terapeutické) části programu.

Datový soubor

V rámci výzkumu byly získány informace o 1 080 odsouzených, kteří programem prošli. Úspěšnost absolvování programu jsme sledovali u osob, které prošly celým programem, a zařadili jsme i odsouzené, kteří jej předčasně ukončili v závěrečné fázi nebo ve fázi, kdy už došlo alespoň z velké části k naplnění cílů programu. Analyzovaný soubor tak čítá 575 osob. Pro účely zpracování analýzy selhání byla použita pouze data o odsouzených, kteří prošli programem Victim Impact Training, Specializovaným oddílem pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování či Specializovaným oddílem pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti způsobenou užíváním návykových látek. U těchto programů docházelo ve vyšší míře k předčasnému ukončení ze subjektivních důvodů a bylo tak možné prošetřit, jaké faktory mají na selhávání vliv. Celkem do analýzy vstoupilo 132 osob. Rozložení vzorku pro analýzu úspěšnosti a selhání dle absolvovaných programů přináší Tabulka 1.

Postup analýzy

Cílem analýzy bylo otestovat jmenované prediktory u vybraných intervencí v kontextu českého prostředí. V první řadě porovnáváme skupinu předčasně a řádně ukončených participantů a vedle toho sledujeme vztahy mezi identifikovanými faktory a mírou úspěšnosti v programu.

S ohledem na to, že se jednotlivé faktory mohou navzájem ovlivňovat, nebo může být jejich vliv zprostředkovaný, otestovali jsme také společné působení vybraných faktorů, a to prostřednictvím vícenásobné regresní analýzy (model úspěšnosti) a binární logistické regrese (model selhání).[17]

[17]Abychom se vyhnuli multikolinearitě, zkontrolovali jsme korelace mezi stanovenými prediktory. Škály měřící motivaci byly mezi sebou silně zkorelované ($r = 0{,}760$; $p < 0{,}001$). Stejně tak korelovaly položky měřící zapojení (Kendallovou tau = 0,671; $p < 0{,}001$). Položky tak byly přetransformovány do dvou indexů, a to indexu motivace (Cronbachova alfa = 0,863) a indexu zapojení (Cronbachova alfa = 0,701). U obou indexů značí vyšší hodnota na škále vyšší motivaci, resp. vyšší participaci.

Tabulka 1. Rozložení vzorku odsouzených pro analýzu úspěšnosti dle absolvovaných programů

Název programu	Úspěšnost		Selhání	
	n	%	n	%
3Z[18]	380	66	-	
Antiagresivní trénink	18	3		-
GREPP[19]	34	6		-
TP 21 JUNIOR[20]	17	3		-
Victim Impact Training[21]	55	10	65	49
Specializovaný oddíl PDCH[22]	14	2	20	15
Specializovaný oddíl toxi/alkohol[23]	35	6	47	36
Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení toxi/alkohol[24]	8	1		-
Celkem	**561***	**100**	**132**	**100**

*U 14 osob nebyl vyplněn absolvovaný program

Pro regresní modely byly vytvořeny dva průměrové indexy: index motivace a index zapojení. Index motivace byl sestaven z výše zmíněných motivačních škál, zatímco index zapojení byl založen na položkách hodnotících míru zapojování účastníka do obsahové části programu a míru dodržování jeho režimu.

Regresní modely testujeme ve třech krocích. V prvním kroku analyzujeme vybrané základní (před-programové) charakteristiky odsouzeného, jako je pohlaví, vzdělání, kriminální kariéra, stupeň zabezpečení a škály rizik. Ve druhém kroku se zaměřujeme na to, jak začlenění motivace odsouzených do modelu může ovlivnit a potenciálně oslabit dopad těchto proměnných. V poslední fázi přidáváme faktor zapojení, tedy testujeme vliv zapojení do obsahové části a dodržování režimu intervence.

Uvedeným postupem se snažíme zodpovědět otázku, zda motivace a zapojení do programu mohou fungovat jako jakýsi katalyzátor, který zmírňuje negativní vliv osobních předpokladů pro selhání v programu. Tedy zda může vysoká motivace

[18] Program Zastav se, Zamysli se a Změň se, kognitivně-behaviorální program pro pachatele méně závažných deliktů před podmíněným propuštěním.
[19] Program pro pachatele odsouzené za trestné činy násilí na dětech (týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí i sexuální zneužívání bez komerčního aspektu).
[20] Program zaměřený na snižování násilí u mladistvých odsouzených.
[21] Program Victim Impact Training je cílený na pochopení rozsahu následků, které odsouzený svým skutkem způsobil.
[22] Specializovaný oddíl pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování.
[23] Specializovaný oddíl pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti způsobenou užíváním návykových látek.
[24] Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického, protialkoholního a léčení pro patologické hráčství; Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického.

a vysoké zapojení pomoci překonat neblahé předpovědi pro odsouzené, kteří do programu přichází vybaveni rizikovými faktory.

Pro kvantitativní zpracování prezentovaných dat byl použit statistický software IBM SPSS Statistics, verze 26. Předpoklady linearity, nezávislosti chyb, homoskedasticity a normality reziduí, klíčové pro provedení regresní analýzy, byly ověřeny.

Výsledky

Deskriptivní přehled sledovaných proměnných a vztahy vybraných prediktorů s úspěšností/selháním v programu

Vzorek pro analýzu úspěšnosti tvoří 84 % mužů a 16 % žen, ve věku 16–71 let. Průměrný věk byl 36 let. Průměrná nařízená délka aktuálně odpykávaného trestu byla 3,4 roky. V necelých dvou třetinách případů se jednalo o odsouzené, kteří nebyli ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé, s průměrným počtem devíti záznamů v trestním rejstříku. Průměrná úspěšnost v našem vzorku dosahuje hodnoty 3,7 (S.D. = 0,9).

V podsouboru odsouzených vybraných pro analýzu selhání bylo 76 % mužů a 24 % žen ve věku 19–60 let. Průměrný věk byl rovněž 36 let. Ve dvou třetinách případů se jednalo o recidivisty s průměrným počtem devíti záznamů v rejstříku trestů. Míra selhání v tomto vzorku dosahuje 33,3 %. Základní deskriptivní statistiky pro oba vzorky shrnuje Tabulka 2.

Vztahy mezi rizikovými faktory a úspěchem či selháním programu představuje Tabulka 3. Výsledky ukázaly, že muži selhávají v programu častěji než ženy, s mírou selhání dosahující 40 % u mužů, zatímco u žen to bylo pouze 12,5 %. Odsouzení s nedokončeným vzděláním měli nejvyšší míru selhávání a zároveň nejnižší průměrnou hodnotu úspěšnosti. Statisticky významný vztah nacházíme také u škály rizik rodinné anamnézy a našimi indikátory úspěšnosti a selhání. Participanti, kteří program nedokončili, se vyznačovali vyšším skóre na škále rizik rodinné anamnézy. Po podrobnějším prozkoumání škály jsme zjistili, že největší souvislost s nedokončením programu mají dva faktory: záškoláctví v dětství (Eta = 0,28) a kriminální zátěž v rodinném prostředí (Eta = 0,22). Zatímco vztah se zaměstnáním se projevil pouze u indikátoru úspěšnosti, na selhání působila škála osobnosti. V rámci osobnostních charakteristik odsouzených se ukázalo, že největší vliv na selhání v programu měla akceptace protiprávního jednání (Eta = 0,30), nerespektování autorit (Eta = 0,27) a identifikace s antisociálními subkulturami (Eta = 0,27). Pokud jde o rizikové faktory spojené se zaměstnáním, nejtěsnější vztah jsme zjistili u dlouhodobé nezaměstnanosti (Eta = 0,14).

Prvopachatelé si vedli v programech lépe než recidivisti. Zatímco u osob, které měli předchozí zkušenost s odsouzením, selhalo 40 % participantů, mezi prvovězněnými selhala pouze o něco více než desetina. Recidivisté také dosahovali

statisticky signifikantně nižšího průměrného skóre v míře úspěšnosti. Podobně, u vězňů s vysokým stupněm zabezpečení jsme zaznamenali signifikantně vyšší míru selhání. Vztah počtu záznamů v rejstříku trestů a stupně zabezpečení s mírou úspěšnosti se však v našich datech neprokázal.

Tabulka 2. Deskriptivní statistika vybraných prediktorů selhání (n=132) a úspěšnosti (n=575)

Proměnná	Úspěšnost		Selhání	
	%/M(SD)	N	%/M(SD)	N
Pohlaví				
Žena	16	*90*	24	*32*
Muž	84	*485*	76	*100*
Vzdělání				
Nedokončené	3	*19*	7	*9*
Základní	47	*267*	52	*68*
Středoškolské a vyšší	50	*281*	41	*54*
Věk	35,6 (9,8)	*575*	35,9 (9,4)	*132*
Osobnost (škála rizik;0-10)	4,5 (1,7)	*575*	5,4 (1,9)	*132*
Rodina (škála rizik;0-10)	3,1 (2,5)	*569*	3,7 (2,4)	*132*
Zaměstnání (škála rizik;0-10)	4,2 (2,9)	*549*	4,8 (2,9)	*132*
Počet záznamů v RT	8,9 (5,5)	*575*	8,8 (5,8)	*132*
Recidivista				
Ano	71	*400*	76	*100*
Ne	29	*175*	24	*32*
Věk prvního odsouzení	21,7 (6,8)	*570*	21,4 (7,5)	*132*
Rizikovost				
Střední stupeň	29	*165*	75	*99*
Vysoký stupeň	71	*396*	25	*33*
Motivace ke vstupu do programu	7,3 (2,1)	*574*	7,7 (1,9)	*132*
Motivace ke změně	7,1 (2,0)	*574*	7,2 (1,8)	*132*
Dodržování režimu				
Dodržoval	91	*523*	74	*98*
Mírně porušoval	7	*42*	18	*24*
Významně porušoval	2	*10*	8	*10*
Zapojení do obsahové části				
Aktivně se zapojoval	72	*416*	64	*84*
Částečně se zapojoval	23	*134*	24	*32*
Zapojoval se minimálně	4	*25*	12	*16*

Z ostatních před-programových proměnných se nepotvrdil vztah u faktorů jako je nestabilní bydlení, násilný či sexuální trestný čin v kriminální kariéře, či například rodinný stav před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody (není zobrazeno v tabulce).

Co se týče motivace účastníků, zjistili jsme, že absolventi programu měli průměrně vyšší skóre na motivačních škálách. Motivace pro vstup do programu

(Pearsonovo r = 0,47; p < 0,01), stejně jako motivace ke změně (Pearsonovo r = 0,50; p < 0,01), korelovaly pozitivně s úspěšností.

Pokud se zaměříme na zapojení odsouzených do programu, pozorujeme patrný vztah mezi aktivní participací na obsahové části, dodržováním režimu a selháním a úspěšností v programu. Ti, kteří se do programu nezapojovali, a ti, kteří nedodržovali režim programu, si vedli podstatně hůře než odsouzení, kteří se do terapeutické části aktivně zapojovali a režim dodržovali. Při srovnání obou ukazatelů nacházíme přitom silnější vztah u zapojení do obsahové části programu než u dodržování režimu.

Regresní modely

V předchozí části jsme identifikovali statisticky významné rizikové faktory ve vztahu k úspěšnosti a selhání v programech zacházení. V dalším kroku testujeme společné působení vybraných faktorů, a to prostřednictvím vícenásobné regresní analýzy (model úspěšnosti) a binární logistické regrese (model selhání).

Úspěšnost

Tabulka 4 představuje model hodnocení úspěšnosti absolvování programu, který byl postaven ve třech etapách. Nejdříve jsme analyzovali vliv vybraných základních charakteristik odsouzených (Model 1). Ze všech zkoumaných faktorů měly signifikantní vztah k úspěšnosti pouze pohlaví, rodinná anamnéza a zaměstnání. Ženy byly v programu úspěšnější a míra úspěšnosti rostla s poklesem počtu rodinných rizikových faktorů a rizik spojených se zaměstnáním odsouzených. Celkově však kombinace těchto "osvědčených faktorů" ve vztahu k úspěšnosti nebyla dostatečně silná. Model 1 vysvětluje pouze 7 % variability v úspěšnosti.

Ve druhé fázi (Model 2) jsme do analýzy zahrnuli faktor motivace odsouzeného. V souladu s očekáváním je vztah motivace a úspěšnosti poměrně silný. Při kontrole této proměnné se oslabuje vztah rizikových faktorů zaměstnání a vymizel vztah rodinných rizikových faktorů a úspěšnosti. Celkově pak druhý model vysvětluje již 25 % variability úspěšnosti.

V posledním kroku bylo do modelu zahrnuto zapojení odsouzeného do programu (Model 3). Při kontrole této proměnné se vyrušil také vliv zaměstnání. Jako statisticky významné zůstaly faktory pohlaví, motivace a zapojení. Výsledný model nám vysvětluje 46 % variability v úspěšnosti programu.

Tabulka 3. Vztah vybraných prediktorů s úspěšností a selháním v programu

	Selhání			**Úspěšnost**	
	Dokončeno	Nedokončeno	Effect Size	Míra úspěchu	Effect size
Faktory	%/M(SD)	%/M(SD)	Cramer V/Eta	M(SD)	Pearson r/Eta
N	***84***	***44***		***575***	
%/M(SD)	***66***	***34***		***3,7 (0,9)***	
ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY					
Pohlaví					
Žena	87,5	12,5	0,25**	ns	ns
Muž	60,0	40,0			
Vzdělání					
Nedokončené	33,3	66,7		3,2	
Základní	57,4	42,6	0,33**	3,6	0,18*
Středoškolské a vyšší	83,3	16,7		3,8	
Věk	ns	ns	ns	-	0,15*
Osobnost (škála rizik;0-10)	4,5(1,8)	6,2(1,8)	0,30**	ns	ns
Rodina (škála rizik;0-10)	3,3(2,4)	4,3(2,3)	0,19*	-	-0,23*
Zaměstnání (škála rizik;0-10)	ns	ns	ns	-	-0,21*
KRIMINÁLNÍ KARIÉRA					
Počet záznamů v rejstříku trestů	7,4 (5,4)	11,5 (5,7)	0,34***	ns	ns
Recidivista					
Ano	60,0	40,0	0,25**	3,6	0,12*
Ne	87,5	12,5		3,8	
Věk prvního odsouzení	22,5(8,7)	19,1(3,1)	0,22*	-	0,18*
Stupeň zabezpečení					
Střední stupeň	81,8	18,2	0,19*	ns	ns
Vysoký stupeň	61,6	38,4			
MOTIVACE					
Motivace ke vstupu do programu	8,0(1,7)	7,0(1,9)	0,26**	-	0,47***
Motivace ke změně	7,6(1,6)	6,3(1,7)	0,34***	-	0,50***
PARTICIPACE					
Dodržování režimu					
Dodržoval	82,7	17,3	0,59***	3,8(0,8)	0,40***
Mírně porušoval	29,1	70,8		2,9(0,8	
Významně porušoval	0,0	100		1,8(0,6)	
Participace na obsahové části					
Aktivně se zapojoval	91,7	8,3	0,73***	3,9(0,7)	0,61***
Částečně se zapojoval	34,4	65,6		3,0(0,6)	
Zapojoval se minimálně	0,0	100		2,1(0,9)	

*p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001

Tabulka 4. Vícenásobná lineární regrese prediktorů míry úspěšnosti (n=575)

	Model 1	**Model 2**	**Model 3**
Proměnné	Beta	Beta	Beta
Pohlaví (*1=muž*)	**-0,11***	-0,03	**-0,10***
Věk	0,04	0,05	0,01
Ukončené vzdělání (*1=středoškolské a vyšší*)	0,02	0,02	0,01
Recidiva	-0,05	-0,03	-0,02
Zaměstnání	**-0,18****	**-0,12***	-0,07
Rodinná anamnéza	**-0,10***	-0,03	-0,07
Vysoký stupeň zabezpečení	0,03	0,04	-0,05
Motivace		**0,45*****	**0,23*****
Zapojení			**0,52*****
Adjust. R^2	0,07	0,25	0,46
F (Model)	5,47***	23,42***	50,92***

*p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001

Selhání

Následně jsme se pokusili podobně zhodnotit sílu identifikovaných rizikových faktorů při predikci selhání v programu (Tabulka 5).[25] Ve všech krocích došlo ke statisticky významnému zlepšení modelu.

Při zkoumání před-programových charakteristik (Model 1) se ukázalo, že statisticky významným prediktorem selhání je (stejně jako v modelu úspěšnosti) pohlaví. Muži mají více než pětkrát vyšší šanci na selhání v programu než ženy. Dalšími významnými prediktory byly nižší vzdělání, menší počet záznamů v trestním rejstříku a vyšší úroveň zabezpečení. Odsouzení s nižším vzděláním (nedokončené, základní nebo střední bez maturity) měli více než trojnásobnou šanci v programu selhat (OR = 3,36). Podobně, vyšší stupeň zabezpečení také zvyšoval šanci na selhání (OR = 3,51). V dalším kroku (Model 2) byl zahrnut faktor motivace, který se projevil jako statisticky významný. V druhém modelu již vymizel vliv počtu záznamů v trestním rejstříku. V poslední fázi (Model 3) jsme přidali zapojení, které se opět ukázalo jako klíčový prediktor selhání. Zapojení má velmi silný inverzní vztah k selhání (OR = 0,15; p < 0,001), což znamená, že vyšší zapojení do programu významně snižuje šanci selhat. Zahrnutím zapojení do modelu se vyrušil vliv vzdělání, ale také motivace.

[25] Vzhledem k malé velikosti vzorku byly z analýzy selhání vyřazeny nesignifikantní proměnné.

Tabulka 5. Prediktory selhání v programu (Binární logistická regrese) (n=132)

	Model 1	**Model 2**	**Model 3**
Proměnné	OR	OR	OR
Pohlaví (ref. žena)	**5,55****	**5,14****	**7,13***
Vzdělání (ref. středoškolské a vyšší)	**3,36***	**4,47***	2,59
Počet záznamů v rejstříku trestu	**1,23***	1,20	1,07
Stupeň zabezpečení (ref. střední)	**3,51***	**4,04***	**4,40***
Motivace		**0,67****	0,95
Zapojení			**0,15*****
Nagelkerkeho R^2	0,34	0,40	0,73
Chí kvadrát (model)	34,21***	44,42***	96,70***

*p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001; OR= odds ratio

Diskuse a závěr

Ve vzorku odsouzených došlo k selhání v programu ve třetině případů, což je více než průměr, který uváděl ve své metaanalýze Olver (2011). Nutno však připomenout, že k naší analýze selhání byly cíleně vybrány programy zacházení, kde k nedokončení programu nejčastěji docházelo. V původním souboru, kde byly zahrnuty všechny programy, došlo k selhání v programu pouze v 9 % případů, což je výrazně méně než průměrná míra selhávání udávaná pro vězeňské programy (tamtéž).

U před-programových charakteristik se jako významný prediktor míry úspěšnosti i selhání projevilo pohlaví (ženy jsou v programech úspěšnější než muži a muži měli v této konstelaci více než pětinásobnou šanci, že v programu selžou). Přestože někteří autoři identifikovali ženy jako více náchylné k selhání v drogově zaměřených programech (Butzin et al., 2002; Pelissier et al., 2003), na našich datech se tento předpoklad nepotvrdil. Nutno však podotknout, že většina žen v našem vzorku pocházela z programů, které nebyly určené pro závislé odsouzené.

V ostatních před-programových prediktorech se však jednotlivé modely rozcházely. Participanti s nedokončeným a základním vzděláním měli více než trojnásobně vyšší šanci, že v programu selžou, ve srovnání s těmi, kteří vykazovali alespoň středoškolské vzdělání. Význam vzdělání jako prediktoru selhání v programu naznačily již jmenované studie (Wormith & Olver, 2002; Bosma et al., 2014; Cadsky et al., 1996; Geer et al., 2001; Listwan, 2009; Mcgrath et al., 2003; Olver & Wong, 2009). V prvním kroku modelu selhání jsme nalezli také asociaci mezi vyšším počtem záznamů v rejstříku trestu a nedokončením programu (podobně jako např. Hollin, 2005; McGrath et al., 2003; Nunes & Cortoni, 2008). Vliv tohoto faktoru na selhání však vymizel při kontrole motivace.

V souladu s prezentovanými studiemi se v modelu úspěšnosti projevil také vliv rizikových faktorů zaměstnání (Brown et al., 1998; Cadsky et al., 1996; Geer et al., 2001; Hiller et al., 1999) a rodinné anamnézy (Craissati & Beech, 2001; Lang & Belenko, 2000). Vyšší skóre na těchto škálách rizik předvídalo menší úspěšnost v programu.

Přestože se věk vyskytuje v zahraničních studiích jako jeden z nejčastějších prediktorů selhání a úspěchu v programu, na našich datech se při kontrole ostatních proměnných neprokázal. Existuje však řada studií, která došla ke stejným výsledkům (Konecky et al., 2016; Listwan, 2009; Loeb et al., 2015; Polaschek, 2010; Wormith & Olver, 2002). Vliv neměl ani rodinný stav či situace v oblasti bydlení v době před nástupem do výkonu trestu. Zatímco v rámci analýzy vztahů u faktoru úspěšnosti neměl statisticky významný vliv stupeň zabezpečení odsouzeného, v modelu selhání se ukázal jako obstojný prediktor (odsouzení ve vyšším stupni zabezpečení měli větší šanci, že v programu selžou). Nutno však připomenout, že dle RNR principů (Andrews & Bonta, 2010) mají být intervence primárně zaměřeny právě na odsouzené ve vyšším stupni rizikovosti.

Vedle před-programových rizikových faktorů se v souladu s předchozími výzkumy (Carl et al., 2020; Drieschner & Verschuur, 2010; Olver et al., 2011) prokázal pozitivní vztah motivace, zapojení a úspěchu v programu. Pro úspěch a selhávání v programu se ukazuje jako protektivní faktor vysoká motivace a aktivní zapojení do obsahové části programu, přičemž zapojení se v obou případech projevuje v souladu s dosavadním poznáním (Carl et al., 2020; Drieschner & Verschuur, 2010; Kaiser et al., 2022) jako nejsilnější prediktor, který po zahrnutí do modelu selhání ruší také vliv motivace. Zde můžeme připomenout, že by bylo vhodné sledovat motivaci nejen před nástupem do programu, ale také v průběhu programu, neboť jak uvádějí výše zmíněné studie (Miller & Rollnick, 2013; Pelissier et al., 2003) je třeba dbát na udržení motivace participantů po celou dobu programu. Upadající motivace totiž může negativně působit na míru zapojení a v důsledku může vést k předčasnému ukončení programu (tamtéž).

Obecně lze poznamenat, že při kontrole motivace a zapojení do programu se rušil či oslaboval vliv před-programových faktorů, což lze vnímat pozitivně, neboť s oběma předpoklady (motivací a zapojením) lze v rámci zacházení s odsouzenými pracovat. Při rozkladu indexu zapojení se přitom u obou indikátorů ukazuje, že významnější vliv má zapojení do obsahové části programu, spíše než dodržování režimu. V tomto ohledu by bylo vhodné zaměřit se na to, proč se někteří odsouzení do programu nezapojují. Studie ukazují různé překážky, které mohou vést k nízkému zapojení do programu. Jedná se přitom o různé osobnostní a programové faktory, které do určité míry korespondují s prediktory úspěšnosti a selhávání v programech (Carl et al., 2020; Davidson, 2020; Kaiser et al., 2022). V budoucích analýzách se zaměříme na prošetření těchto prediktorů na našich datech.

Limity, využití a další směřování

V prezentované studii jsme se snažili o identifikaci rizikových a protektivních faktorů selhávání a úspěšnosti ve vězeňských programech zacházení. Jistým limitem výzkumu je nemožnost analyzovat rizikové a protektivní faktory selhání a úspěšnosti pro jednotlivé programy (či pro jednotlivé věznice) zvlášť. Z důvodu nízkého

zastoupení účastníků v jednotlivých intervencích bylo nutné zkombinovat účastníky programů, které jsou po obsahové i formální stránce mnohdy výrazně odlišné. U testování úspěšnosti tvoří většinu vzorku odsouzení, kteří prošli programem 3Z. Výsledky se tak vztahují především k tomuto programu.

Dalším významným limitem je skutečnost, že faktory motivace, zapojení, ale i samotné míry úspěšnosti reprezentují hodnocení lektorů, tedy nelze je interpretovat jako objektivní testování reality. V takovémto kontextu nelze vyloučit možnost, že subjektivní faktory, jako je osobnost lektora nebo jeho vztah k odsouzenému, ovlivní zaznamenané výsledky.

Co se týče využití výsledků analýzy, je na místě zmínit, že výzkum selhávání nemá sloužit k identifikaci „problémových" odsouzených, kteří by měli být nějakým způsobem omezováni v participaci na programech či jinak penalizováni. Naopak má za cíl poskytnout podklady pro naplňování principu responzivity (Andrews & Bonta, 2010), tedy přizpůsobení programu individuálním potřebám odsouzeným. Věříme, že pokud budou identifikována některá problémová místa, bude možné se na ně připravit a pracovat s nimi v rámci intervence nebo před jejím zahájením.

Je důležité zdůraznit, že vyšší frekvence selhávání v konkrétním programu nijak nevypovídá o efektivitě daného programu. Zvláště u delších programů bývá dokončení větší výzvou. Pro zhodnocení efektivity intervencí je mimo jiné potřebné bližší prozkoumání míry a struktury následné recidivy absolventů programu (ať už úspěšných či těch, kteří program nedokončili). V rámci výzkumu, jehož data článek využívá, bylo provedeno také retrospektivní šetření, které nám umožní analyzovat souvislost absolvování programu a případného dalšího vývoje u odsouzeného (jako je podmíněné propuštění či recidiva). Seznámení s výsledky tohoto šetření přesahuje hranici možností této studie a bude prezentováno v dalších návazných výstupech.

MARTINA NOVOPACKÁ pušobí jako výzkumný pracovník v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Je studentkou doktorského studia sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde se věnuje výuce kriminologie a metodologie. Ve svém výzkumu se zaměřuje především na problematiku domácího násilí, vězeňství, drogové kriminality a viktimologie.

ZUZANA PODANÁ je odborná asistentka na Katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Její hlavní specializací je kriminologický výzkum v oblastech, jakými jsou např. delikvence a viktimizace mládeže, domácí násilí, vězeňství aj. V rámci projektu TA ČR "Předpoklady úspěšnosti a selhávání odsouzených zařazovaných do vězeňských programů cílených na snižování rizik (ROOT ´20)" aktuálně spolupracuje s Vězeňskou službou ČR a navazuje tak na dřívější spolupráci na vývoji nástroje SARPO a vyhodnocování jeho výsledků.

JIŘÍ BURIÁNEK přednáší na Katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy kurzy ze sociologické metodologie. V posledních třiceti letech se věnuje výzkumu v oblasti kriminologie, od roku 2019 je předsedou České kriminologické společnosti. Podílel se na významných mezinárodních projektech, například výzkumu násilí na ženách nebo delikvence mládeže a dlouhodobě se věnuje také výzkumu pocitu bezpečí a obav ze zločinu nebo zkoumaní korupčního klimatu ve společnosti.

VÁCLAV JIŘIČKA vystudoval klinickou a forenzní psychologii na německé Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg. Pracoval jako psycholog ve Vazební věznici Liberec, kde byl též garantem specializovaného oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti. Od roku 2008 je hlavním psychologem Vězeňské služby ČR, kromě psychologických služeb se věnuje i rozvoji terapeutických programů.

JINDŘICH HŮRKA je pracovníkem odborného zacházení ve vězeňství se zaměřením na výkon sociální práce ve Věznici Plzeň. Dlouhodobě se zabývá automatizací hodnotících procesů v penitenciární oblasti. Je součástí týmu, který zavedl do penitenciární praxe nástroj na hodnocení rizik a potřeb, nástroj na určování stupňů zabezpečení pro odsouzené ve věznici s ostrahou a mechanismu pro zařazování do jednotlivých oddílů při umisťování a přemisťování vězněných osob.

MICHAL PETRAS je metodikem odboru výkonu vazby a trestu na Generálním ředitelství Vězeňské služby. Vede tým, který vyvinul a zavedl do praxe nástroj SARPO na hodnocení kriminogenních rizik a potřeb a školí jeho uživatele. Je zodpovědný za problematiku určování stupňů zabezpečení pro odsouzené ve věznici s ostrahou, podílel se na vzniku a zavedení celého mechanismu včetně legislativy do praxe. Je odborným garantem programu 3Z a TP 21 JUNIOR a podílí se na vytváření systému standardizovaných programů ve věznicích a vazebních věznicích.

Literatura

Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, *16*(1), 39–55. https://doi.org/10.1037/a0018362

Babcock, J. C., & Steiner, R. (1999). The relationship between treatment, incarceration, and recidivism of battering: A program evaluation of Seattle's coordinated community response to domestic violence. *Journal of Family Psychology*, *13*, 46–59. https://doi.org/10.1037/0893-3200.13.1.46

Behan, C. (2014). Learning to Escape: Prison Education, Rehabilitation and the Potential for Transformation. *Journal of Prison Education and Reentry*, *1*(1), 20–31.

Berman, A. H. (2004). The Reasoning and Rehabilitation Program: Assessing Short- and Long-Term Outcomes Among Male Swedish Prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, *40*, 85–103. https://doi.org/10.1300/J076v40n01_05

Beyko, M. J., & Wong, S. C. P. (2005). Predictors of Treatment Attrition as Indicators for Program Improvement not Offender Shortcomings: A Study of Sex Offender Treatment Attrition. *Sexual Abuse*, *17*(4), 375–389. https://doi.org/10.1177/107906320501700403

Blomberg, T. G., Bales, W. D., Mann, K., Piquero, A. R., & Berk, R. A. (2011). Incarceration, education and transition from delinquency. *Journal of Criminal Justice*, *39*(4), 355–365. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.04.003

Bosma, A., Kunst, M., Reef, J., Dirkzwager, A., & Nieuwbeerta, P. (2016). Prison-Based Rehabilitation: Predictors of Offender Treatment Participation and Treatment Completion. *Crime & Delinquency*, *62*(8), 1095–1120. https://doi.org/10.1177/0011128714549654

Brown, R. A., Monti, P. M., Myers, M. G., Martin, R. A., Rivinus, T., Dubreuil, M. E., & Rohsenow, D. J. (1998). Depression Among Cocaine Abusers in Treatment: Relation to Cocaine and Alcohol Use and Treatment Outcome. *American Journal of Psychiatry*, *155*(2), 220–225. https://doi.org/10.1176/ajp.155.2.220

Brunner, F., Neumann, I., Yoon, D., Rettenberger, M., Stück, E., & Briken, P. (2019). Determinants of Dropout From Correctional Offender Treatment. *Frontiers in Psychiatry*, *10*, 142. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00142

Butzin, C., Saum, C., & Scarpitti, F. (2002). Factors Associated with Completion of a Drug User Treatment Court Diversion Program. *Substance Use & Misuse*, *37*, 1615–1633. https://doi.org/10.1081/JA-120014424

Cadsky, O., Hanson, R. K., Crawford, M., & Lalonde, C. (1996). Attrition From a Male Batterer Treatment Program: Client-Treatment Congruence and Lifestyle Instability. *Violence and Victims*, *11*(1), 51–64. https://doi.org/10.1891/0886-6708.11.1.51

Carl, L. C., Schmucker, M., & Lösel, F. (2020). Predicting Attrition and Engagement in the Treatment of Young Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *64*(4), 355–374. https://doi.org/10.1177/0306624X19877593

Craissati, J., & Beech, A. (2001). Attrition in a Community Treatment Program for Child Sexual Abusers. *Journal of Interpersonal Violence*, *16*(3), 205–221. https://doi.org/10.1177/088626001016003002

Davidson, K. M. (2020). Testing an Interactionist Theory of Treatment Engagement in a Pennsylvania Prison-Based Therapeutic Community. *Criminal Justice and Behavior*, *47*(10), 1282–1298. https://doi.org/10.1177/0093854820919782

Davis, L. M. (2013). *Evaluating the Effectiveness of Correctional Education: A Meta-Analysis of Programs That Provide Education to Incarcerated Adults*. Rand Corporation.

DeMaris, A. (1989). Attrition in Batterers' Counseling: The Role of Social and Demographic Factors. *Social Service Review*, *63*(1), 142–154. https://doi.org/10.1086/603684

Drápal, J., Jiřička, V., & Raszková, T. (Eds.). (2021). *České vězeňství* (Vydání první). Wolters Kluwer ČR, a. s.

Drieschner, K. H., & Verschuur, J. (2010). Treatment engagement as a predictor of premature treatment termination and treatment outcome in a correctional outpatient sample. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *20*(2), 86–99. https://doi.org/10.1002/cbm.757

Erisman, W., & Contardo, J. B. (2005). Learning to Reduce Recidivism: A 50-State Analysis of Postsecondary Correctional Education Policy. In *Institute for Higher Education Policy*. Institute for Higher Education Policy. https://eric.ed.gov/?id=ED558210

Fernández-Montalvo, J., Echauri, J. A., Martinez, M., Azcarate, J. M., & Lopez-Goñi, J. J. (2015). Impact of a Court-Referred Psychological Treatment Program for Intimate Partner Batterer Men With Suspended Sentences. *Violence and Victims*, *30*(1), 3–15. https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-13-00026

Geer, T. M., Becker, J. V., Gray, S. R., & Krauss, D. (2001). Predictors of Treatment Completion in a Correctional Sex Offender Treatment Program. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *45*(3), 302–313. https://doi.org/10.1177/0306624X01453003

Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A Meta-Analysis of the Predictors of Adult Offender Recidivism: What Works!*. *Criminology*, *34*(4), 575–608. https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1996.tb01220.x

Halimi, M., Brosens, D., De Donder, L., & Engels, N. (2017). Learning during Imprisonment: Prisoners' Motives to Educational Participation within a Remand Prison in Belgium. *Journal of Correctional Education (1974-)*, *68*(1), 3–31.

Hamberger, L. K., Lohr, J. M., & Gottlieb, M. (2000). Predictors of Treatment Dropout from a Spouse Abuse Abatement Program. *Behavior Modification*, *24*(4), 528–552. https://doi.org/10.1177/0145445500244003

Hanson, R. K., Broom, I., & Stephenson, M. (2004). Evaluating community sex offender treatment programs: A 12-Year follow-up of 724 offenders. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue Canadienne Des Sciences Du Comportement*, *36*, 87–96. https://doi.org/10.1037/h0087220

Hiller, M., Knight, K., & Simpson, D. (1999). Risk Factors That Predict Dropout from Corrections-Based Treatment for Drug Abuse. *The Prison Journal*, *79*(4), 411–430. https://doi.org/10.1177/0032885599079004004

Hird, Williams, P., & Dominic, J. (1997). Survey of attendance at a community-based anger control group treatment programme with reference to source of referral, age of client and external motivating features. *Journal of Mental Health*, *6*(1), 47–54. https://doi.org/10.1080/09638239719030

Hollin, C. R. (2005). *The Essential Handbook of Offender Assessment and Treatment*. John Wiley & Sons.

Kaiser, K. A., Piquero, A., Keena, L., & Howley, C. (2022). Assessing the Institutional Barriers and Individual Motivational Factors to Participation in Prison-Based Programs. *Crime & Delinquency*, 00111287221114804. https://doi.org/10.1177/00111287221114804

Kim, R. H., & Clark, D. (2013). The effect of prison-based college education programs on recidivism: Propensity Score Matching approach. *Journal of Criminal Justice*, *41*(3), 196–204. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.03.001

Konecky, B., Cellucci, T., & Mochrie, K. (2016). Predictors of program failure in a juvenile drug court program. *Addictive Behaviors*, *59*, 80–83. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.025

Kroner, D. G., Power, J., Takahashi, M., & Harris, A. J. R. (2014). Predicting Treatment Attrition Among Seriously Violent Offenders: An Application of the Directionality Model. *Journal of Interpersonal Violence*, *29*(12), 2239–2256. https://doi.org/10.1177/0886260513517551

Lang, M. A., & Belenko, S. (2000). Predicting retention in a residential drug treatment alternative to prison program. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *19*(2), 145–160. https://doi.org/10.1016/S0740-5472(00)00097-0

Latendresse, M. (2006). *Predicting sex offender program attrition: The role of denial, motivation, and treatment readiness* [Master of Arts, Carleton University]. https://doi.org/10.22215/etd/2006-07726

Leukefeld, C. G., & Tims, F. M. (1998). *Compulsory Treatment of Drug Abuse: Research and Clinical Practice, 86*.

Listwan, S. J. (2009). Reentry for Serious and Violent Offenders: An Analysis of Program Attrition. *Criminal Justice Policy Review*, *20*(2), 154–169. https://doi.org/10.1177/0887403408325700

Lockwood, B., & Harris, P. W. (2015). Kicked Out or Dropped Out? Disaggregating the Effects of Community-based Treatment Attrition on Juvenile Recidivism. *Justice Quarterly*, *32*(4), 705–728. https://doi.org/10.1080/07418825.2013.797485

Loeb, R. C., Waung, M., & Sheeran, M. (2015). Individual and Familial Variables for Predicting Successful Completion of a Juvenile Justice Diversion Program. *Journal of Offender Rehabilitation*, *54*(3), 212–237. https://doi.org/10.1080/10509674.2015.1023482

McGrath, R. J., Cumming, G., Livingston, J. A., & Hoke, S. E. (2003). Outcome of a Treatment Program for Adult Sex Offenders: From Prison to Community. *Journal of Interpersonal Violence*, *18*(1), 3–17. https://doi.org/10.1177/0886260502238537

McMurran, M., & McCulloch, A. (2007). Why don't offenders complete treatment? Prisoners' reasons for non-completion of a cognitive skills programme. *Psychology, Crime & Law*, *13*(4), 345–354. https://doi.org/10.1080/10683160601060424

McMurran, M., & Theodosi, E. (2007). Is treatment non-completion associated with increased reconviction over no treatment? *Psychology, Crime & Law*, *13*(4), 333–343. https://doi.org/10.1080/10683160601060374

McMurran, M., & Ward, T. (2010). Treatment readiness, treatment engagement and behaviour change. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *20*(2), 75–85. https://doi.org/10.1002/cbm.762

Miller, W. R., & Rollnick, S. (2013). *Motivational interviewing: Helping people change, 3rd edition* (pp. xii, 482). Guilford Press.

Moore, D. L., Bergman, B. A., & Knox, P. L. (1999). Predictors of Sex Offender Treatment Completion. *Journal of Child Sexual Abuse*, *7*(3), 73–88. https://doi.org/10.1300/J070v07n03_05

Mosher, C., & Phillips, D. (2006). The Dynamics of a Prison-Based Therapeutic Community for Women Offenders: Retention, Completion, and Outcomes. *The Prison Journal*, *86*(1), 6–31. https://doi.org/10.1177/0032885505283871

Nunes, K. L., & Cortoni, F. (2008). Dropout From Sex-Offender Treatment and Dimensions of Risk of Sexual Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, *35*(1), 24–33. https://doi.org/10.1177/0093854807309037

Olver, M. E., Stockdale, K. C., & Wormith, J. S. (2011). A meta-analysis of predictors of offender treatment attrition and its relationship to recidivism. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *79*(1), 6–21. https://doi.org/10.1037/a0022200

Olver, M. E., & Wong, S. C. P. (2009). Therapeutic responses of psychopathic sexual offenders: Treatment attrition, therapeutic change, and long-term recidivism. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *77*, 328–336. https://doi.org/10.1037/a0015001

Pelissier, B., Camp, S. D., & Motivans, M. (2003). Staying in treatment: How much difference is there from prison to prison? *Psychology of Addictive Behaviors*, *17*, 134–141. https://doi.org/10.1037/0893-164X.17.2.134

Polaschek, D. L. L. (2010). Treatment non-completion in high-risk violent offenders: Looking beyond criminal risk and criminogenic needs. *Psychology, Crime & Law*, *16*(6), 525–540. https://doi.org/10.1080/10683160902971048

Roman, C., Wolff, A., Correa, V., & Buck, J. (2007). Assessing Intermediate Outcomes of a Faith-Based Residential Prisoner Reentry Program. *Research on Social Work Practice - RES SOCIAL WORK PRAC*, *17*, 199–215. https://doi.org/10.1177/1049731506295860

Rooney, J., & Hanson, R. K. (2001). Predicting Attrition From Treatment Programs for Abusive Men. *Journal of Family Violence*, *16*(2), 131–149. https://doi.org/10.1023/A:1011106902465

Rosen, P. J., Hiller, M. L., Webster, J. M., Staton, M., & Leukefeld, C. (2004). Treatment Motivation and Therapeutic Engagement in Prison-Based Substance Use Treatment. *Journal of Psychoactive Drugs*, *36*(3), 387–396. https://doi.org/10.1080/02791072.2004.10400038

Saum, C. A., Scarpitti, F. R., & Robbins, C. A. (2001). Violent Offenders in Drug Court. *Journal of Drug Issues*, *31*(1), 107–128. https://doi.org/10.1177/002204260103100107

Schiff, M., & Terry, W. C. (1997). Predicting Graduation from Broward County's Dedicated Drug Treatment Court. *Justice System Journal*, *19*(3), 291–310. https://doi.org/10.1080/23277556.1997.10871265

Walters, G. D. (2004). Predictors of Early Termination in a Prison-Based Program of Psychoeducation. *The Prison Journal*, *84*(2), 171–183. https://doi.org/10.1177/0032885504265076

Wierzbicki, M., & Pekarik, G. (1993). A meta-analysis of psychotherapy dropout. *Professional Psychology: Research and Practice*, *24*(2), 190–195. https://doi.org/10.1037/0735-7028.24.2.190

Wormith, J. S., & Olver, M. E. (2002). Offender Treatment Attrition and its Relationship with Risk, Responsivity, and Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, *29*(4), 447–471. https://doi.org/10.1177/0093854802029004006

Zanis, D. A., Mulvaney, F., Coviello, D., Alterman, A. I., Savitz, B., & Thompson, W. (2003). The Effectiveness of Early Parole to Substance Abuse Treatment Facilities on 24-Month Criminal Recidivism. *Journal of Drug Issues*, *33*(1), 223–235. https://doi.org/10.1177/002204260303300109

Zhao, Y., Messner, S. F., Liu, J., & Jin, C. (2019). Prisons as Schools: Inmates' Participation in Vocational and Academic Programs in Chinese Prisons. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *63*(15–16), 2713–2740. https://doi.org/10.1177/0306624X19861051

Online zdroje

https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2021.pdf

https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-vezenske-sluzby-ceske-republiky-za-rok-2022.pdf

Příloha

Seznam věznic zapojených do studie

- Vazební věznice Hradec Králové
- Vazební věznice Liberec
- Věznice Bělušice
- Věznice Heřmanice
- Věznice Horní Slavkov
- Věznice Jiřice
- Věznice Karviná
- Věznice Kuřim
- Věznice Kynšperk nad Ohří
- Věznice Nové Sedlo
- Věznice Opava
- Věznice Ostrov
- Věznice Pardubice
- Věznice Plzeň
- Věznice Příbram
- Věznice Rapotice
- Věznice Rýnovice
- Věznice Stráž pod Ralskem
- Věznice Světlá nad Sázavou
- Věznice Valdice
- Věznice Vinařice
- Věznice Všehrdy
- Věznice Znojmo

Seznam vězeňských programů zapojených do studie

- Standardizovaný program 3Z
- Standardizovaný program TP KEMP
- Standardizovaný program Antiagresivní trénink
- Program VIT
- Program GLM
- Program GREPP
- Specializovaný oddíl PDCH
- Specializovaný oddíl toxi/alkohol
- Specializovaný oddíl sex
- Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení toxi/alkohol
- Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení sex